

YENİDEN AKDENİZ

ekoLOJİ

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ AKDENİZ AKADEMİSİ
YENİDEN AKDENİZ BÜLTENİ

EKOLOJİ SAYISI

EYLÜL 2021/2

ORTAK GELECEĞİMİZ | MEKÂNSAL PLANLAMA, TASARIM VE EKOLOJİ | İKLİM KRİZİ | SU SORUNU
KENT BAHÇECİLİĞİ | TARIM VE EKOLOJİK SORUNLAR | SOSYAL BİLİMLER VE EKOLOJİ
YEREL YÖNETİMLER VE EKOLOJİ | DİRENÇLİ KENTLER | BİYOÇEŞİTLİLİK | FLAMİNGOLAR
İZMİR BİYOATLAS | DEPREMİN EKOLOJİSİ | ÇEVRE VE EKOLOJİ HAREKETLERİ

Devrimci Bir Araç Olarak Politik Ekoloji*

Politik ekoloji ya da siyasal ekoloji, toplumun doğayla etkileşimlerinin konu edildiği akademik bir disiplin. Politik ekolojinin içeriği farklı biçimlerde doldurulabilir kuşkusuz. Yine de, politik ekolojiyi üç özelliğine indirmek mümkün: i] ekolojik eşitsizlikler, ii] ekolojinin siyasallaşması iii] doğayla ilişkiler zemininde ekolojik mücadeleler. Bu üç niteliğin, hem doğayla etkileşimlerin kuramsal olarak kavranması hem de direnme, savunma, yenisini kurma bakımından pratik eylemlilik boyutları bulunuyor. Bu yazıda bu üç niteliğiyle politik ekolojinin devrimci bir araç olarak inşa edilebileceği tezini tartışacağım.

“Politik ekoloji, doğayla kurulan ilişkilerde iktisadi ve siyasal güç eşitsizliklerine dikkati çeker. Ekolojik sorunlardan etkilenenler sömürülen, ezilen, toplumsal ayrımcılığa uğrayan kesimlerdir.”

Ekolojik Eşitsizliklerin Kaynağı

Politik ekoloji, doğayla kurulan ilişkilerde iktisadi ve siyasal güç eşitsizliklerine dikkati çeker. Ekolojik sorunlardan etkilenenler sömürülen, ezilen, toplumsal ayrımcılığa uğrayan kesimlerdir. Doğada yıkıcı etkilere yol açarlarsa iktisadi, sınıfsal, siyasal ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayalı olarak sermaye, servet, güç, otorite sahibi olanlardır.¹ Güncel bir örnek olarak, İkizdere’de açılan taş ocağının yarattığı ekolojik sorunlara neden olanlar, Cengiz Holding, yer seçimini yapan bakanlık, izinleri veren idari kurumlardır. Taş ocağının yol açtığı ekolojik orselenmeden etkilenenlerse yöredeki yoksul köylüler ve doğadaki varlıklardır. Ne var ki ekolojik eşitsizlikleri rakamlarla, renkli çizelgelerle ortaya dökmek yetmez. Toplumsal ve ekolojik eşitsizliklerin kapitalizmde yapısal olduğu gerçeğini vurgulayan bir politik ekoloji, ekolojik sorunlarla

kapitalizm arasındaki doğrudan ilişkiyi çözümler. Politik ekoloji bu bağları kurduğu ölçüde devrimci bir karaktere bürünür. Çünkü, görünür olanın altında yatan gerçeği doğru kavramak, devrimci bir değişime kapı aralar. Kapitalist sınıfsal ilişkilerle bağları kurmak için ekoMarksizmin, ataerkil bağları kurmak için ekofeminizmin, devletin ekolojik tahakkümüyle bağları kurmak için Murray Bookchin’in toplumsal ekoloji yaklaşımının sunduğu tartışmalar yardımcı olur.

“... ekolojik sorunların faili ve mağduru, herkes ya da bütün insanlık değildir. Ekolojik eşitsizliklerin açığa çıkarılması, herkesi suçlu ve herkesi sorumluluk üstlenmeye çağıran ideolojik güdümlerinin maskesini düşürür.”

Gerçekten de ekolojik sorunlar; sınıf, gelir, siyasal güç, tüketim düzeyi vb. maddi eşitsizlikler sürerken herkesi eşitleyebilecek bir dengeleyici düzenek değildir. Daha açık biçimde söylemek gerekirse, ekolojik sorunların faili ve mağduru, herkes ya da bütün insanlık değildir. Ekolojik eşitsizliklerin açığa çıkarılması, herkesi suçlu ve herkesi sorumluluk üstlenmeye çağıran ideolojik güdümlerinin maskesini düşürür. O nedenle, doğada oluşturulan yıkımın sınıfsal niteliğini ortaya koymak önemli. Doğadaki varlıklar şirketlerin kârlı yatırımları için kullanılarak, dönüştürülerek, yok edilerek yıkıma uğrattılır. Sermayedarın el koyduğu değeri yaratanlar emekçiler oldukları için, şirketlerin doğayı yıkıma uğrattığı süreç, aynı zamanda emeğin sömürülme sürecidir. Bu bakımdan doğaya tahakküm, sermayenin emeğe tahakkümünün parçasıdır. Böylece bir yanda sermaye, öbür yanda emekle doğa yer alır. Sermayenin yıkıcı çıkarıyla

AYKUT ÇOBAN
[Prof. Dr.]

emeğin ve doğanın yararı birbiriyle çatışır, uzlaşmaz bir çelişki oluşturur. Bu ilişkinin çözümlenmesi, mücadelenin açık ya da örtük biçimde böyle bir cepheleşme içermesi politik ekolojiyi, sınıf mücadelesi olarak biçimlendirir. Politik ekoloji, sermayeyle emek arasındaki sınıf mücadelesini doğayla ilişkilere genişlettiğinde, devrimci bir olanak yaratır.

Ülke içindeki eşitsizlikler sınıf, toplumsal cinsiyet, ayrıca ırk ya da etnik kimlik ayrımcılığına dayanan ekolojik ırkçılıkla biçimlenir. Tüm bu toplumsal eşitsizlikler aynı zamanda ekolojik yıkımın eşitsiz biçimde dağıtıldığı adreslere işaret eder. Bu nedenle, ekolojik yıkıma karşı mücadele, toplumsal eşitsizliklere karşı mücadeleyle birlikte örülecek bir zemine kavuşur. Mücadele zemininin ekoloji paydasında böyle bir sosyolojik genişlemeyle birlikte ortaklaşması, devrimci dönüşüm olasılığının önünü açar. Bu olasılığı aşağıda ele alacağım.

Eşitsizliklerin uluslararasıdaki boyutları da Kuzey-Güney, gelişmiş-azgelişmiş ülkeler, sömürgecilik, emperyalizm, iktisadi değeri olan her türden doğal maddelere el koyma [extractivism/özütlemecilik] gibi kavramlar yardımıyla ele alınır. Uluslararasıdaki iktisadi ve siyasal güç eşitsizliklerinin doğa üzerinde yerel, bölgesel ölçeklerde ortaya çıkardığı eşitsiz etkiler tartışılır. Emperyalist devlet, uluslararası sermaye gibi ulusötesi aktörlerin dikkate alınması, ekolojik yıkımın yerel aktörler dışındaki sorumlularını saptamayı sağlar. Böylece, ekolojik yıkıma karşı mücadelenin enternasyonalist bağlarını kurmanın gerekliliği açığa çıkar. Demek ki Birleşmiş Milletler'in çevre raporlarında çeşit çeşit yer verilen ekolojik eşitsizlik rakamlarını sıralamanın ötesine gidebilmeli. Politik ekoloji, emperyalist ilişkilerin çözümlenmesinin mantıksal sonucu olarak enternasyonalizme işaret ettiğinde devrimci bir açılım sağlar.

“Ekolojik, toplumsal ve uluslararası eşitsizliklerin devlet aygıtlarıyla desteklenmesi, savunulması, yeniden üretilmesi, o eşitsizliklerin siyasal boyutu olarak devletle ilgilenmeyi, devletin rolünü ciddiye almayı zorunlu kılar.”

Siyasetsizleştirmeye Karşı Siyasallaştırma

Ekolojik, toplumsal ve uluslararası eşitsizliklerin devlet aygıtlarıyla desteklenmesi, savunulması, yeniden üretilmesi, o eşitsizliklerin siyasal boyutu olarak devletle ilgilenmeyi, devletin rolünü ciddiye almayı zorunlu kılar. Örnek olsun, İvizdere'de taş ocağı işlet-

mesi kuran Cengiz Holding, “Hammaddenin temin edilmesi planlanan İvizdere Cevizlik Taş Ocağı, bakanlık tarafından seçilmiştir” açıklamasını yapmıştı.²

Ekolojik yıkımda devletin rolünün tartışılması, bizi politik ekolojinin ikinci özelliğiyle buluşturur: Ekolojinin siyasallaştırılması. Adı üstünde, ekolojinin politik olanı. Toplumsal yaşamın her alanında var olan siyasalılık, en yoğunlaşmış haliyle devlette cisimleşir. Devlet, doğayı sermayenin kullanımına sunar. Bu, doğanın belirli bir biçimde kullanılması için siyasal bir yeğlemeye işaret eder. Devlet kurumlarının verdiği madencilik ve enerji üretimi ruhsatları, korunan alanlarda bile şirketlerin enerji, inşaat, otel, tesis vb. çeşitli etkinliklerine verdiği izinler, şirketlerin çevreyi kirleten etkinliklerine yıllarca göz yummaları gibi pek çok örnekte izlenebileceği gibi, devlet ekolojik yıkımın hazırlayıcısı ve kolaylaştırıcısıdır. Bu kadarla da kalmaz. Devlet, şirketlerin ekolojik olarak yıkıcı etkinliklerine karşı gelişen ekoloji mücadelelerini polis zoruyla baskı altında tutarak, hapis ve parayla cezalandırarak da sermayeye destek olur. Ayrıca devlet, güvenlik gerekçesiyle halkın orman, kıyı, yayla, otlak ve meralardan yararlanmasına engel olarak, kalkınma gerekçesiyle bu doğa varlıklarını özelleştirerek ya da sermayeye tahsis ederek, halkın doğayla ilişkilerine kesin bir sınır çizer. Bu gibi örneklerde görüldüğü üzere, doğa hakkındaki bütün iddialar siyasaldır. Hem devletin ve sermayenin doğayı sermayeleştirme iddiaları hem de halkın doğanın korunmasına yönelik iddiaları siyasaldır.

“... politik ekoloji, ekolojik tartışmaların siyasallaşmış biçimidir. Politik ekoloji, siyasetten arındırılmış bir çevre korumacılığının olanaksızlığını gösterir.”

Devletin, ekolojik yıkımda sermayenin suç ortağı olduğunun belirtilmesi, yıkımın engellenmesi için bu ikilinin birlikte hedefe konulmasını düşündürür. Bu ikilinin doğa hakkındaki siyasal iddiasının tam karşısına doğanın korunması iddiasının siyasallığı yerleştirilir. Bu çerçevede politik ekoloji, ekolojik tartışmaların siyasallaşmış biçimidir. Politik ekoloji, siyasetten arındırılmış bir çevre korumacılığının olanaksızlığını gösterir.

Ekolojik örselenme ve iklim değişikliği konularının, yıkımdan herkesin etkilendiği varsayımıyla iktidar ya da muhalefet partilerinin köstek ya da destek olmalarına bakmaksızın siyasetler üstü bir birlik beraberlik yarattığını savunanlar var. Aslında kendisi de bir siya-

set inşa eden bu sav, yerel ekoloji mücadelelerini siyaset-sizleşme açmazına sokar. Yukarıda vurguladığım, toplumsal eşitsizliklerle bire bir örtüşerek ekolojik eşitsizliklerin oluşması, ekolojik sorunlardan herkesin etkilendiği varsayımının yanlış olduğunu kanıtlar. Şirketlerle devletin ekolojik suç ortaklığı olgusu da yasa- ma organı olan parlamentoda çoğunluğu, yürütme organı olan hükümetle de devletin idaresini ele geçiren siyasal partinin ekolojik yıkımdaki siyasal sorumluluğunu net biçimde gösterir. Siyasetler üstü savı, yıkımın sorumlusu olan iktidar partisinin uyguladığı siyaseti, üstünü örterek gizlemekle kalmaz. İktidarın genel bir siyaset-sizleştirme [depolitizasyon] eğiliminin de dümen suyuna girmiş olur ve o eğilimi yenden üretir. Tek adamlık, neoliberal otoriteryanizm ve faşizm kavramlarıyla adlandırılan var olan siyasal rejim, türlü baskılarla, tutuklamalarla, mahkemelerle, devletin zor ve ideolojik aygıtlarının eliyle, anayasada güvence altına alınmış siyasal hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyerek toplumu siyaset-sizleştirir. Siyaset yalnızca iktidar sahiplerinin bir ayrıcalığına dönüştürülmektedir. Yaygın siyaset-sizleştirme karşısında ekolojinin siyasallaştırılması olarak politik ekoloji, devrimci bir açılamdır.

Politik ekoloji şirketlerle birlikte kapitalist devletin/ siyasal iktidarın rolünü ekolojik yıkımın merkezine yerleştirerek ve siyasetler üstü savını tam tersine çevirecek biçimde ekolojiyi siyasallaştırarak, topluma dayatılmak istenen siyaset-sizleştirmeye karşı güçlü bir bariyer dönüşür.

Daha önce hiç hak aramamış olan köylüler, emekçiler, esnaf, ev kadınları; suyu, ormanı, merayı, kıyıyı, kent ormanlarını, kentlerdeki yeşil alanları, Gezi Parkı'nı sosyo-ekolojik nedenlerle savunmak için siyasallaşırlar. Ekoloji mücadelelerinde seferber olanlar kendilerini siyasetle ilişkilendirse de ilişkilendirmeseler de, yapılan iş ekolojinin siyasallaşmasıdır. Bu gibi örnekler karşısında siyasal iktidarlar, ekoloji siyasallaşarak devrimci bir araca dönüştürülmesin diye, kendi yaşamlarıyla, yaşam alanlarıyla, geçim araçlarıyla birlikte ekolojik varlıkları savunanları yıldırma ister. Yerel ekoloji mücadelelerinde ekoloji konularının siyasallığının kabul edilmesi, onların başka mücadelelerle ittifak kurmalarını ve iktidarın baskısını aşacak toplumsal güç toplamalarını sağlar. Değilse ekoloji, sendika, kadın, Kürt, LGBTİ ve benzeri herhangi bir mücadelenin kendisini siyasetler üstü ilan etmesi, bu mücadeleleri kendi içine kapatır, birbirinden yahtır, marjinalleştirir, yalnızlaştırır. Böyle olunca mücadeleler arası çapraz siyasal bağlar kurulamaz; konusu ve yüzey alanı genişlemiş, toplumsal desteği kitleselleşmiş birleşik bir mücadele örgütlenemez. Bu nedenle, siyasallaşmamış ekolojinin devrimci bir niteliği yoktur.

“Yaşanan çözümsüzlükten çıkış, giderek daha da derinleşen iklim krizi örneğinde, ‘iklimi değil sistemi değiştir’ talebinde dile getirilir. Ekolojik sorunları çözmek için sermaye düzeninin terkedilmesi bir zorunluluktur.”

Praksis Olarak Politik Ekoloji

Politik ekolojinin üçüncü özelliği, ekolojik toplumsal mücadelelerle ilgili. Politik ekoloji, siyasallaştırma boyutuna ek olarak ekoloji mücadelesi konusunda birkaç bakımdan daha devrimci bir rol üstlenebilir.

Sermayenin ve devletin, doğayla mevcut ilişkileri sürdürülemez. Dahası, sorunu sistem yarattığı için onun içinde kalarak çözüm de bulunamaz. Yaşanan çözümsüzlükten çıkış, giderek daha da derinleşen iklim krizi örneğinde, ‘iklimi değil sistemi değiştir’ talebinde dile getirilir. Ekolojik sorunları çözmek için sermaye düzeninin terkedilmesi bir zorunluluktur. Doğayla ilişkileri değiştirmeye dair siyasal bir iddia ancak kapitalist toplumsal ilişkileri değiştirme iddiasıyla birlikte ileri sürüldüğünde, tutarlı bir sav ortaya çıkar. Gerek ekolojik eşitsizliklerin ve yıkımın kaynağı gerek siyasal yapı hakkındaki yukarıdaki tartışmalar, doğayla var olan yıkıcı ilişkileri değiştirmek için kapitalist iktisadi-siyasi yapıları ve toplumsal ilişkileri değiştirmek gerektiği sonucunu haklı çıkarmaktadır. Politik ekoloji, ekolojik sorunları çözenin, ancak var olan toplumsal ilişkileri değiştirerek mümkün olduğunu insanların aklına getirdiğinde, bu gerçeği çeşitli mecralardaki tartışmalarda popülerleştirdiğinde devrimci bir olanak yaratır.

İktisadi-siyasi yapıyı var eden emek sömürüsü ve doğa talanı, yeryüzünde yaşamı yok ediyor. Bu bakımdan kapitalizmle emek-doğa-yaşam arasındaki çelişkinin aşılması zorunluluğunun vurgulanması, yalnızca insanlığın değil yeryüzünün geleceği bakımından kritik bir uyarı.³ Emegün, doğanın, yaşamın kapitalizmin tehdidi altında olduğunun kabul edilmesi, kapitalizme karşı toplumsal mücadeleyi devrimci bir dönüşüm rotasına yönlendirir. Çünkü toplumun yüzde doksan dokuzunu oluşturan emekçileri, tüm ezilenleri ve yeryüzünde yaşamın dayanağı olan doğayı yıkıma uğratan sorunlar kümesi, birkaç iktisadi rötuşla, küçük siyasal dokunuşlarla ya da irili ufaklı yeşil reformlarla çözülemez.

Politik ekoloji, dünyanın her yerinde yeşeren ekoloji komünlerinde, otonomlarda, ortaklaşılarda [müştereklerde] gözlenen demokratik karar almaya dayalı, eşitlikçi, doğaya tahakkümden sakınılan ilişki biçimlerini inceleyerek, sorgulayarak, tartışarak da devrimci bir rol üstlenir.

Bu gibi yerel ekoloji deneyimlerinin gösterdiği üzere, devrimci bir politik ekoloji insansız bir doğa korumacılığından ayrılır. İnsan-doğa çelişkisi varsayımıyla hareket etmez. İnsanın varlığına karşın doğayla insan arasında uzlaşmaz bir ontolojik çatışma olmadan da ilişki kurulabilir. Emek sömürsünün olmadığı bir toplulukta emek, insanla doğa arasında yıkıcı olmayan etkileşimleri oluşturma olanağı sağlar.

Bir süredir dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de çevre, ekoloji, iklim mücadeleleri, toplumsal muhalefetin, geniş katılımlı ve en dinamik bileşenleri arasında yer alıyorlar. Tarihteki örneklerinden biliyoruz ki, herhangi bir devrimci dönüşüm, kitlelerle temas olmadan yapılamaz. Günümüzde ekoloji ve iklim mücadeleleri, kitlelerin bulunduğu yeni mevzilerdir. Bu mücadelelerin konusu, varlık-yokluk ikilemine dayanır. İklimin değişmesi, zeytinlik arazide termik santral, ormanlık arazide rüzgâr elektrik santrali yapılması, madenlerle, taş ocaklarıyla yerel yaşamın yok edilmesi, geri dönüşü olmayan koşullar yaratır. Ekoloji mücadelelerinin engel olmaya çalıştığı ekolojik olarak yıkıcı projeler, orman ekosisteminin, zeytinliğin, doğadaki varlıkla etkileşim içindeki insan topluluğunun varlığını tehdit eder. Varlık-yokluk ikilemiyle hareket eden mücadele, dayatmacı devlete ve fırsatçı şirkete karşı inatçı, sert ve top yekûn bir direniş gösterir. Zorbalığın kol gezdiği dünya siyaset ikliminde ekoloji hareketinin inadı, işçi, sendika, insan hakları, öğrenci, kadın, barış, sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı ve benzeri mücadelelere örnek oluşturur. Anılan muhalif potansiyelin ölü toprağıyla örtüldüğü yerlerde umut veren bir örnektir. Anılan mücadelelerin zaten ivmelenmiş olduğu yerlerdeyse umudu çoğaltan bir örnektir.

Her iki durumda ekoloji mücadeleleri, devleti de içeren sermaye hegemonyasına karşı duran bir umut dalgası yaratır. Yılgınlığın karşıtı olan umut, kolektif özgüvene dayanan devrimci bir beklentidir. Politik ekoloji, bu umudu geliştirip çoğaltan akademik bir yankı yarattığı ve karşı hegemonyanın organik aydınlarını, ayrıca ekoloji mücadelesinde yer alan aktörleri besleyen bir pınar olduğu ölçüde, devrimci bir araçtır.

¹ Bu yazı, Türkiye’de ekoloji mücadelesinin bayraktarı Prof. Dr. Beyza Üstün’le dayanışma amacıyla, 23 Nisan 2021 tarihinde yapılan çevrimiçi paneldeki konuşmama dayanmaktadır.

² Bkz. Aykut Çoban, *Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram*, 3. Bölüm, Ankara, İmge Yay., 2020.

³ *Cumhuriyet* gazetesi, 4 Mayıs 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cengiz-insaattan-ikizdere-aciklamasi-cevizlik-tas-ocagi-bakanlik-tarafindan-secilmistir-1833528> [Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2021].

⁴ Beyza Üstün, *Doğayı, Emegi, Yaşamı Korumak: Ekoloji Politik Yazılar*, İstanbul: İletişim Yay., 2021.